

УДК 37.034/037(477.83/86)(091)-055.2

I-23

Світлана ІВАХ

orcid.org/0000-0001-7812-9988

ПИТАННЯ ФІЗИЧНОГО Й МОРАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ЖІНОК-ПЕДАГОГІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті аналізується діяльність культурно-освітніх товариств Східної Галичини міжвоєнного періоду та її активних членів, передусім жінок-педагогів. Визначено, що головними її напрямками були: популяризація гігієнічних знань серед широких верств населення; піднесення почуття відповідальності жінки-матері за власне здоров'я та здоров'я своєї сім'ї; пропаганда здорового способу життя.

Ключові слова: жінки-педагоги, фізичне та моральне здоров'я, гігієнічне виховання, духовно-моральне виховання.

Постановка проблеми. Однією з найскладніших і найактуальніших для нашої держави в умовах сьогодення є проблема збереження її генофонду. Зниження коефіцієнта народжуваності при зростанні загальної смертності, зумовленої як погіршенням стану здоров'я різних категорій населення, так і військовими діями, що відбуваються на сході нашої держави, ставлять під загрозу забезпечення відтворення української нації як у кількісному так і якісному вимірах. За таких умов особливого значення набувають питання «педагогіки здоров'я», валеологічної освіти, громадської опіки над важкохворими, матеріально незабезпеченими як підґрунтя уникнення соматичної та інтелектуальної дегенерації суспільства. Адже для розвинутого постіндустріального, інформаційного, громадянського суспільства, яке ми прагнемо побудувати, необхідна соціально й професійно мобільна особистість, здатна адаптуватися до реального життя у цьому складному, динамічному світі, здатна взяти на себе відповідальність за свої рішення в умовах волі вибору, творчо виконувати роботу, для чого немало важливою умовою є її фізичне та моральне здоров'я.

Значущим у контексті досліджуваної проблематики нам видається дослідження педагогічно-просвітницької діяльності жінок-педагогів Схід-

ної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. Адже основним гарантом безперервності поколінь є жінка. Саме тому питання збереження й зміцнення здоров'я, виховання у дітей та молоді основ здорового способу життя були важливою складовою теоретичної та практичної діяльності жінок-педагогів Східної Галичини міжвоєнного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історіографічних матеріалів засвідчує, що різнобічна діяльність культурно-освітніх товариств та їх визначних представниць передовсім жінок-педагогів перебували в полі зору науковців, зокрема дослідників історії України. Глибокий аналіз культурно-просвітницької роботи українських жіночих товариств Західної України 1920 – 1930-х рр. здійснила у дисертаційному дослідженні П. Дутчак [2], зосередивши основну увагу на їхній наполегливій праці у галузі літератури, мистецтва та громадського самоствердження. Участь жінок у суспільному житті Західної України у 1884 – 1939 рр. ґрунтовно дослідив Б. Савчук [6]. Науковець головним чином акцентував на їхній участі у національно-визвольних змаганнях, ролі у політичному, культурному та соціально-економічному розвитку краю.

Творча спадщина і педагогічно-просвітницька діяльність західноукраїнського жіноцтва стали предметом окремого наукового аналізу З. Нагачевської [3], в якому головна роль відводиться висвітленню змісту педагогічної думки та просвітництва в жіночому русі регіону. Науковець усебічно вивчила творчу спадщину активних діячок культурно-освітніх товариств Західної України, наголосивши насамперед на важливості їхньої просвітницької, політичної, громадської діяльності у національно-визвольних змаганнях.

Однак попри це проблема фізичного і морального здоров'я дітей та молоді у творчому доробку жінок-педагогів Східної Галичини міжвоєнного періоду науковцями вивчена недостатньо. Актуальність проблеми та відсутність її цілісного історико-педагогічного дослідження зумовили вибір теми пропонованої статті.

Мета статті полягає у розкритті змісту діяльності жінок-педагогів Східної Галичини міжвоєнного періоду щодо розв'язання питань фізичного та морального здоров'я дітей і молоді.

Так, дбаючи про майбутнє українського народу, з початку XX ст. до загальносуспільного руху за зміцнення здоров'я населення активно включилося жіноцтво краю. До цього спричинилися, з одного боку, незадовільний стан його охорони на державному рівні, а з іншого, – низький гігієнічний – на побутовому.

З ініціативи Українського лікарського товариства (УЛТ) 1929 року у Львові розпочало роботу Українське гігієнічне товариство (УГТ), яке ставило своїм завданням «ширити засади гігієни серед населення, поширювати й розвивати відомості про пошесні недуги, про способи їм запо-

бігати та поборювати їх за допомогою слова й письма» [9, 14]. Названі товариства мали власні періодичні органи: журнали «Здоровле» (1912 – 1914), «Відродження» (1928 – 1930) та додаток до нього «Ми молоді», редагований Софією Парфанович (1937 – 1939). Зазначені організації, а також «Союз українок», Українське товариство опіки дітей і молоді, Ревізійний союз українських кооператив та ін. визначили стрижневими у своїй роботі охорону дитинства й материнства.

Проблеми гігієнічного та фізичного виховання дітей і молоді знайшли відображення у матеріалах Першого Українського педагогічного конгресу 1935 р., зокрема в ділянці гігієнічного виховання наголошувалося на необхідності:

«1) ввести в програми шкільного навчання гігієну, як рівновартний із іншими предмет науки;

2) підготувати кадри вчителів гігієни й придбати шкільних лікарів-гігієністів;

3) почати гігієнічне виховання в родинях через установи «Батьківських Кружків», поглибити його й зміцнити в довір'ях; в народніх, середніх, і фахових школах навчати основно гігієни за випрацюваними програмами;

4) в останніх класах нижчих та вищих щаблів жіночої середньої школи навчати молодь обов'язково плекання немовлят і малих дітей;

5) улаштувати по селах курси домашнього господарства й гігієни під проводом кваліфікованих осіб;

6) зміцнювати в громадянстві переконання, що протиалкогольне й протинікотинне виховання шкільної молоді є одним із дуже важких засобів для її духового, фізичного й етично-морального розвитку; тому треба, щоб наші виховні, освітні й професійні організації звернули на цю ділянку виховання особливу увагу та вперто реалізувати її практично;

7) звернутися з зазивом до загалу українського вчительства, щоб воно надалі солідарно зміцнювало в собі свідомість, що як у всіх областях виховання так і в ділянці гігієни найважливішим засобом пропаганди є власний приклад;

8) улаштувати для вчительства в чинній службі доповнюючі курси з ділянки гігієни» [4, 259]

Зазначимо, що важливу роль у збереженні «здоровля народу на селі», попередженні та зниженні смертності серед дітей селян відіграли т. зв. «кооперативи здоровля» [7, 6]. Їх мету, завдання та основні напрями діяльності розкриває праця О. Степанів «Кооперативи здоровля їх завдання, організація, історія», перше видання якої вийшло друком у Львові у 1937 р., а друге – в 1938 р. Розкриваючи сутність поняття «кооператива здоровля», О. Степанів писала: «... це селянська кооператива, заснована на окремим зареєстрованим статуті», метою якої є «закріпити здоровля

народу, щоб забезпечити нації здорове й сильне покоління, а людині повноту життєвого щастя» [7, 11]. Зміст її роботи полягав у поширенні гігієнічних знань серед сільського населення як основи попередження недуг, і наданні йому швидкої, доброї та дешевої лікарської допомоги і медикаментів «на випадок занедужання» [7, 11].

Автор детально обґрунтовує необхідність кооператив здоров'я, яку виводить із невлаштованості сільського побуту, бідності осель селян, браку якісної джерельної води та їжі; важкої фізичної праці селянина, а також незнання основних засад гігієни; простежує еволюцію думки про творення кооператив здоров'я та досвід їх діяльності в окремих європейських державах (Болгарії, Індії, Польщі, США, Югославії, Японії), а також у Галичині. Детальними є її рекомендації щодо заснування таких інституцій, добору лікарського й допоміжного персоналу та змісту його роботи. Так, визначаючи завдання «гігієністики» («помагає чинно лікареві в його праці»), О. Степанів наголошувала на таких аспектах її праці, як опіка над вагітними жінками, матерями немовлят і немовлятами; поборенні алкоголізму, забобонів і знахарства серед молоді; зборі відомостей про хворих на «пошесні недуги» та їх ізоляцію від здорових; організації курсів гігієни на селі тощо.

Вважаємо, що започаткована майже 80 років тому українською громадськістю, зокрема й жінками, праця у сфері гігієнічного виховання, не втратила свого значення й нині.

Важливі проблеми порушує матеріал (реферат), виявлений у фонді товариства «Союз українок» (ЦЦАУ у Львові) і вперше впроваджуваний до наукового обігу, під назвою «Значіння суспільної гігієни в щоденному життю». Його автор, Ольга Макарушка-Терпилякова, була переконана в тому, що сучасна їй жінка, «будуючи свою власну хату та творячи родину й виховуючи дітей», кладе тим самим «підвалини в будівництві своєї держави». Ця праця, за її переконанням, вимагає передусім підвищення фахового рівня жінки у «домашньому господарстві», важливою підставою чого виступає гігієна – «молода наука, яка займається охороною здоров'я» [I, арк. 16].

Вивчення змісту реферату показало, що О. Макарушка-Терпилякова розглядала здоров'я родини запорукою належного фізично-морального стану «цілої суспільності», частиною «цілості культурних питань народу». Тобто гігієна, добробут і освіта, за її переконанням, – це нерозривно поєднані складові національно-культурного побуту, які не можна «занедбувати». Проте якщо питання добробуту галицького суспільства були непосильним завданням жінки, то «пізнання усіх засад гігієни і ширення їх ... в ім'я охорони здоров'я ... – найбільшого скарбу народу», як і його освіти, вона ставила на перший план.

Серед прогресивних кроків у цій сфері праці вона відзначила запровадження викладання гігієни «до усіх шкіл», які давали змогу дітям і молоді «познакомитися ... з усякими середниками, які помагають берегти ... здоровля ..., з правильним способом життя ...». Вважаючи гігієну наукою практичною, автор, подібно до інших жіночих діячок краю, вважала, що засадам гігієни має насамперед відповідати школа, де дитина проводить «половину дня». Крім того, пропагувати гігієну не лише словом, а й ділом повинен «цілий спосіб життя шкільного» [I, арк. 17].

Соціально значущими можна вважати думки О. Макарушки-Терпилякової про значення запровадження «статистики здоровля населення», як це мало місце в усіх тогочасних «культурних народів» і можливість вільно оперувати нею.

Опираючись на традиції «суспільної гігієни» та досягнення тогочасної науки у цій галузі знань, автор зазначала, що гігієна має обов'язок вести: «1) боротьбу з пошесними недугами; 2) має мати догляд над похоронами і цвинтарями; 3) догляд над помешканнями; 4) догляд над чистотою води і харчами, та 5) догляд над шпиталями і інституціями та урядами, які займаються здоровлям населення» [I, арк. 18].

Таким чином, окреслювалася чітка програма санітарно-гігієнічної діяльності, окремі аспекти якої актуальні і сьогодні.

Не можна не погодитися із соціально-моральним висновком О. Макарушки-Терпилякової, який не має часових обмежень: «Тяжко грішити той, хто не дбає за своє здоровля. Здоровому чоловіку кожна праця приносить вдоволення і користь, а хорий нездібний до жадної праці, стає тягарем не лише свого окруження, але цілого народу» [I, арк. 33].

Яскравим підтвердженням уваги жіноцтва краю, об'єднаного в товариство «Союз українок», до проблем гігієнічного виховання населення є підготовлений його членом С. Парфанович «Гігієнічний календар», наявний у цьому ж фонді ЦДІАУ у Львові

Слід зазначити, що в ньому широко представлені не лише суто гігієнічні завдання, а й форми і методи співпраці «союзнок» із такими товариствами, як «Відродження», Українське гігієнічне товариство та ін. Дані дослідження підтверджують, що «Союз українок» здійснював належний контроль за реалізацією завдань гігієнічного виховання. Так, у переліку питань перевірки роботи філій «Союзу українок» передбачалися пункти, що стосувалися «люстрації гігієнічної праці». Це чітко простежується у матеріалах про діяльність гігієнічної секції товариства за 1938 – 1939 рр. [I, арк. 9].

У міжвоєнний період розгортається діяльність активного члена «Союзу Українок», однієї з найвідоміших у краї вчителів руханки, організатора дитячо-юнацьких курсів ритмопластики і сценічних народних танців О. Суховерської. Акцентуючи увагу на важливості фізичного вихо-

вання для підростаючого покоління, вона закликала педагогів краю до «плекання культу тіла на рівні з культом душі». Виходячи з цього, мету і завдання фізичного виховання педагог-практик вбачала не тільки у плеканні та збереженні у молоді «краси й сили», а й у можливості «розвинути много добрих, корисних прикмет, яких жадні, хоч би й як старанні лекції, ні довгі, переконуючі моральні оповідання не навчать їх». Отже, за допомогою організованого фізичного виховання, вважала О. Суховерська, «з наших вихованців виростуть характерні громадяне, які своїми дужими, сталевими м'язами і загартованим духом скріплять національне самопізнання» [8, 3]. Практичний доробок О. Суховерської відображений у збірнику «Рухові забави й гри з мелодіями й примівками», виданому у Львові (1924) накладом Осипа Суховерського, чоловіка авторки. У передмові до видання зауважувалося, що, навчаючи дітей рухатися, бавитися і гратися, можна знайти «ключ, що одмикає замок дитячої душі» [8, 3]. За твердженням авторки, зібраний у збірці етнографічний матеріал вона обробила «практично з дітьми різного віку на протязі ... довшої практики по різних школах. При оброблюванню кожної гри чи забави ... старалася віддати в кожній такій забаві чи грі рухи, корисні для цілого дитячого організму, побіч виконування рухів, дають їм ще змогу багато співати й лепетати» [8, 4].

На нашу думку, зазначений збірник може й сьогодні використовуватися для фізично-морального розвитку, національного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Його народно-педагогічна основа сприяє відродженню кращих традицій українського виховання, накопичених упродовж віків.

Про увагу жіноцтва краю до питань фізичного виховання дітей і молоді свідчить наявність спеціальної резолюції УЖК 1934 р., в якій зазначалося: «... фізичне виховання не є ціллю для себе, тільки засобом до всебічного виховання людини, зокрема до вироблення характеру та зміцнення тіла. Тому УЖК уважає фізичне виховання як один із важливих організаційних чинників у громадському житті. Фізичне виховання мусить бути звязане з цілістю національного виховання, тому мусить задержати свою повну національну окремішність. УЖК завзиває українські жіночі організації звернути пильну увагу на фізичне виховання української жінки всіх верств і станів, при чому завданням лікарки і фізичних виховниць є випрацювати плян, систему й методи фізичного виховання для жіночої молоді» [5, 127].

З початку 1920-х р. на сторінках української преси Галичини жінки неодноразово порушували питання релігійного й духовно-морального виховання дітей та молоді. У християнському вихованні особлива місія відводилася батькам, адже саме вони повинні навчити дитину вміння спілкуватися з Богом. Мати перший наставник, поводити дитину у пізнанні

нею Всевишнього. Вона вчить дитину щоденно складати ручки, згинати колінця та повторювати слова її першої молитви. Жінки-педагоги вважали, що перша молитва дитини має бути короткою, зрозумілою та, звичайно, довірливою. Але крім короткого прохання до Бога про здоров'я, щастя і опіку для найближчої рідні, мусить мама навчити дитину прохати Всевишнього про опіку над її рідним краєм і народом. «Якщо дитина звикне змалку молитися за Батьківщину, то ніколи в життю вже не зможе цієї молитви забути. Пізніше така молитва стане потребою її серця. Бо та Батьківщина буде люба, близька, вростає в серце разом з найдорожчою, найлюбішою молитвою, що її вчила мама. І така дитина, яка молилася за свій нарід, не зможе ніколи зрадити його» [11, 2]. Процитоване переконує, що релігійне виховання дитини тісно перепліталось з її світським духовно-моральним загартуванням.

У політично-економічній газеті «Український голос» за 1926 р. активна жіноча діячка порушила питання піднесення моральності серед молоді [13, 2]. Зазначимо, що її роздуми спричинили публічну дискусію на сторінках «Українського голосу». Суть її розкриває стаття професора Л. Бачинського «Як підняти моральність у молоді?» [1, 1]. Якщо О. Ціпановська визначила «найважливішою підмогою» морального виховання української молоді музику, то Л. Бачинський не «меншою вартістю» в цій справі вважав її участь у пластовому русі. За переконанням О. Ціпановської, «науку музики і співу» дітям-українцям «улекшує» вроджений «співолубний» характер і «субтельний» слух українського народу. Музика поза шкільною «наукою» захищає молодь від негативних аморальних впливів, пробуджує естетичні почуття, які значною мірою «пособляють» розвиткові почуттів моральних [13, 2].

Важливою ознакою і водночас умовою «доброї поведінки» дітей і молоді жіноча діячка О. Цеглинська вважала збереження «завжди і всюди» міри й «уважливості» [10, 12]. Розкриваючи підстави такої поведінки, вона на перше місце ставила розвиток розуму дитини: «навчити її все розібрати спокійно розумом, виробити у неї волю і так приспособити її до того, щоб панувала над собою». Не менш значущим, підкреслювала автор аналізованої статті є виховання у дітей уже змалку віри у свої власні сили: «Заправляти дитину до того, щоб вперто поборювала всякі труднощі і до кінця виконувала те, що або ми їй, або вона сама собі поставила за завдання зробити». «Діти, – підкреслювала О. Цеглинська, – мусять звикнути до того, що в житті треба відмовити собі «неодної річі, неодної приємності, щоб іншим зробити приємність ...», наголошувала на потребі привчати їх давати «лепти на добродійні і інші народні цілі» [12, 2].

Висновки. Отже, можна стверджувати, що проблеми фізичного й духовно-морального загартування дітей і молоді виступали однією з провідних ідей та важливим напрямом організаційно-практичної діяльності

культурно-освітніх товариств Східної Галичини міжвоєнного періоду і їхніх членів, передовсім учителів і лікарів. Означена діяльність відіграла помітну роль у попередженні та зниженні смертності серед дітей, формуванні основ збереження фізичного та морального здоров'я молодого покоління, просвіті населення краю, головно сільського.

Подальшого дослідження потребує участь жінок-педагогів у розробці форм, методів та засобів фізичного й духовно-морального виховання у позашкільних закладах, передусім виховно-опікунського та здоров'я-збережувального характеру.

Джерела і література

І. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДА України у м. Львові), фонд 319 (Центральне Українське Націоналістичне Товариство «Союз Українок», м. Львів), оп. 1, спр. 104 (Матеріали про діяльність гігієнічної секції товариства (програма курсів, доповідь, листи та ін., 1939). – 47 арк.

1. Бачинський Л. Як можна піднести моральність у молоді / Л. Бачинський // Український голос. – 1926. – Ч. 40. – С. 1.
2. Дутчак П. Культурно-просвітницька діяльність українських жіночих організацій в Західній Україні у 20 – 30-х роках ХХ століття : автореф. дис. ... канд. істор. наук / П. Дутчак. – Чернівці, 1997. – 16 с.
3. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (II половина ХІХ ст. – 1939 р.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / З. Нагачевська. – Тернопіль, 2009. – 40 с.
4. Резолюції і постанови Першого Українського Педагогічного З'їзду // Шлях виховання і навчання. – Львів, 1935. – Ч. 4. – С. 254 – 261.
5. Резолюції Українського Жіночого Конгресу // Шлях виховання і навчання. – Львів, 1934. – С. 127 – 129.
6. Савчук Б. Жіноцтво у суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.) / Б. Савчук. – Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 1998. – 278 с.
7. Степанів О. Кооперативи здоровля їх завдання, організація, історія / О. Степанів. – Львів, 1937. – 36 с.
8. Суховерська О. Рухові забави гри з мельодіями та примівками / О. Суховерська. – Львів, 1937. – 120 с.
9. Українське Гігієнічне Товариство // Жіноча Доля. – 1929. – Ч. 4. – С. 14.
10. Цеглинська О. Вчімося доброї поведінки / О. Цеглинська // Українка. – 1933. – Ч. 4. – С. 12.
11. Цеглинська О. Мама проводить дитині молитву / О. Цеглинська // Українка. – 1939. – Ч. 4. – С. 2.
12. Цеглинська О. Не виховуймо себелюбів ні нездар / О. Цеглинська // Українка. – 1939. – Ч. 2. – С. 2 – 3.

13. Ціпановська О. Як піднести морально нашу молодіж? / О. Ціпановська // Український голос. – 1926. – Ч. 36. – С. 2.

References

1. Bachynskiy L. Yak mozna pidnesty moralnist u molodi?, Ukrainskiy holos, 1926, Vol. 40, p. 1.
2. Dutchak P. Kulturno-prosvitnytska diialnist ukrainskykh zhinochykh orhanizatsii v Zakhidnii Ukraini u 20 – 30-kh rokakh XX stolittia, avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kand. ist. nauk, Chernivtsi, 1997, 16 p.
3. Nahachevska Z. Pedahohichna dumka i prosvitnytsvo u zhinochomu rusi Zakhidnoi Ukrainy (II polovyna XIX st. – 1939 r.), avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora. ped. nauk, Ternopil, 2009, 40 p.
4. Rezoliutsii i postanovy Pershoho Ukrainskoho Pedahohichnoho Zizdu, Shliakh vykhovannia i navchannia, Lviv, 1935, Vol. 4, pp. 254 – 261.
5. Rezoliutsii Ukrainskoho Zhinochoho Konhresu, Shliakh vykhovannia i navchannia, Lviv, 1934, pp. 127 – 127.
6. Savchuk B. Zhinotstvo v suspilnomu zhytti Zakhidnoi Ukrainy (ostannia tretyna XIX st. – 1939 r.), Ivano-Frankivsk, «Lileia-NV», 1998. – 278 p.
7. Stepaniv O. Kooperatyvy zdorovlia ikh zavdannia, orhanizatsia, istoriia, Lviv, 1937, 36 p.
8. Sukhovska O. Rukhovi zabavy i hry z melodiizmy ta prymivkamy, Lviv, 1924, 120 p.
9. Ukrainse Hihienichne Tovarystvo, Zhinocha Dolia, 1929, Vol. 4, p. 14.
10. Tsehlynska O. Vchimosia dobroj povedinky, Ukrainka, 1933, Vol. 4, p. 12.
11. Tsehlynska O. Mama provodyt dutuni molytvu, Ukrainka, 1939, Vol. 4, p. 2.
12. Tsehlynska O. Ne vykhovuimo sebeliubiv ni nezdar!, Ukrainka, 1939, Vol. 2, pp. 2 – 3.
13. Tsipanova O. Yak pidnesty moralno nashu molodizh?, Ukrainskiy holos, 1926, Vol. 36, p. 2.

Ивах Светлана. Вопросы физического и нравственного здоровья детей и молодежи в творческом наследии женщин-педагогов Восточной Галичины межвоенного периода. В статье анализируется деятельность культурно-образовательных организаций Восточной Галичины межвоенного периода и их активных членов, в первую очередь женщин-педагогов. Определено, что главными ее направлениями были: популяризация гигиенических знаний среди широких слоев населения; повышение чувства ответственности женщины-матери за собственное здоровье и здоровье своей семьи; пропаганда здорового образа жизни.

Ключевые слова: женщины-педагоги, физическое и моральное здоровье, гигиеническое воспитание, духовно-моральное воспитание.

Ivakh Svitlana. The issue of physical and moral health of children and youth in the works of female teachers of Eastern Galicia in the interwar period. The article analyses the work of cultural and educational societies of Eastern Galicia in the interwar period and its active members, particularly female teachers. It has been identified that its main targets were promotion of hygienic knowledge among wide sections of the population; raising the sense of responsibility of mothers for their own health and the health of their family; propaganda of healthy lifestyles.

Key words: female teachers, physical and moral health, hygiene education, spiritual and moral education.

Одержано 09.02.2016